

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ХХІ СТОЛІТТІ

Як неодноразово стверджували науковці (Ж. Делор, В. Кремень, І. Зязюн), початок ХХІ століття відзначається активним переходом людства від індустріальної до когнітивної цивілізації, в контексті якої принципового значення набуває володіння комунікативною компетентністю як засобом спілкування, особистісного самозростання та виховання молодого покоління, котре й творитиме світ протягом цього століття. У смисловому полі цієї проблеми виникає необхідність висвітлення методологічних засад викладання іноземних мов, що забезпечує теоретичний базис для створення інноваційних педагогічних технологій та прийомів, сприяє реалізації цілей Болонського процесу, закладає орієнтири для професійного саморозвитку викладачів. Аналіз теоретичних джерел (Ж. Делор, В. Кремень, О. Савченко, В. Франкл) свідчить, що першочергове значення має орієнтація навчального процесу в національному, європейському освітньому просторі, а також в інших розвинутих країнах світу (США, Канада, Японія) на впровадження гуманістичних ідей. Вивчення провідних зарубіжних персонологічних теорій свідчить, що в контексті антро-поцентрованої парадигми формування особистості особливої значущості набувають гуманістично орієнтовані теорії (аналітична, індивідуальна, диспозиціональна, гуманістична, феноменологічна). Структурно-домінантним утворенням особистості у смисловому полі означених теорій виступають "особистісно значущі цілі" (А. Адлер), "самоактуалізація" (А. Маслоу), "пропріум" (Г. Олпорт), "тенденція актуалізації" (К. Роджерс), "екзистенціальні потреби" (Е. Фромм), "самість" (К. Юнг). Аналіз пріоритетних цінностей, що висовуються у кожній з концепцій, є творчість, цілісність, самовдосконалення, безкорислива любов до інших.

У контексті гуманістичної теорії (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс) принципової важливості набуває положення щодо самоактуалізації, самореалізації, самоздійснення особистості у її творчій діяльності. Творчість розглядається як універсальна функціональна характеристика людини, що сприяє її самовираженню. Провідним принципом гуманістичного підходу можна вважати спрямованість

на вивчення цілісності особистості у всій багатогранності її вияву. Науковій рефлексії підлягають проблеми вибору людиною свого шляху в житті, засобів розкриття й втілення внутрішніх ресурсів, досягнення обґрунтованості й ефективності індивідуального буття. За А. Маслоу, самоактуалізація є найвищим виявом людських сил, це є прагнення особистості до максимального використання власних здібностей і талантів. Концепція самоактуалізації набуває провідного значення для гуманістичної педагогіки, оскільки орієнтує особистість вихованця на самозростання в інтенсивному житті, де людина виявляє все найкраще у собі з метою досягнення довершеності себе й своєї справи. Вітчизняні й зарубіжні науковці (В. Андрушен-ко, І. Бех, І. Зязюн, А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Сковорода, І. Франко, К. Юнг) стверджують, що кожна людина має необмежений потенціал для саморозвитку, при цьому саме творча діяльність дозволяє людині бути архітектором власного життя. Творчість надає значимість життю кожної окремої людини й існуванню людства в цілому, бо творчість забезпечує єдність, цілісність, гармонію особистості — її "самість" (К. Юнг). За цих умов людина здатна досягти автономії, самодостатності та "внутрішньої синергії" (А. Маслоу).

Дослідження ідей науковців-персонологів дозволяє нам висунути систему вимог щодо викладання іноземних мов на сучасному етапі розвитку світового суспільства. Провідними з них є такі:

— розвиток прагнень студентів до втілення своєї сутності, суб'єктності, самодостатності, що й спричинює вищий рівень демократії й гуманізму;

— усвідомлення важливості виховання у молодого покоління відповідальності як найважливішого фактора існування демократичного суспільства;

— розвиток кожної окремої людини на основі її здібностей, що є смыслом і показником прогресу людства;

— створення умов для досягнення особистістю досконалості, найбільш повно реалізуючи себе в навчально-пізнавальній, професійній та дозвіллевій діяльності. Вчитель та викладач у процесі навчання іноземних мов має переконувати своїх учнів та студентів у тому, що їхні здібності є унікальними й можуть бути корисними для всього людства;

— піднесення в ході викладання іноземних мов гідності дітей і молоді, авансування їх успіху, врахування потреб і інтересів як чинників підвищення навчальної успішності учнів і студентів;

— професіоналізм викладача, його інноваційність та методична компетентність проявляються через той внесок, який він робить на рівні розвитку духовно-моральної, креативної, емоційно-вольової, інтелектуальної сфер студентів.

У процесі викладання іноземних мов мають бути врахованими також методологічні засади антропології (В. Андрущенко, І. Аносов, І. Бех, Б. Бім-Бад, В. Кремень, Б. Мещеряков), серед яких особливого значення набуває виховання духовної мудрості особистості, її совісті, здатності до реалізації свого життєвого покликання. Принципової важливості має формування творчого мислення особистості, оскільки сьогодні завданням освіти є "орієнтувати навчальний процес так, щоб викликати процес мисленнєвого очищення, розумового осяяння" [7: 16]. Аналіз означених аксіоматичних положень дозволяє нам стверджувати, що діяльність з викладання іноземних мов повинна слугувати забезпеченню наповненості життя особистісними смисловими змістами, сприянню виявленню індивідуальної унікальності студентів, творчих можливостей їхнього мислення, вихованню сенсів досконалості, оптимізму, бездоганності. Основною парадигмою освіти, у смислового полі якої вирішуються окреслені проблеми, виступає гуманістична педагогіка. Це є, за словами І. Зязюна, педагогіка свободи, дитиноцентризму та людини як цілі. Її провідними ідеями є визнання самоцінності людини, особистісно орієнтований розвиток учнів і студентів в освітньому процесі, що відзначається демократичністю і діалогічністю. Гуманістична педагогіка спрямована на антропоцентричний, морально-духовний, вільний розвиток особистості. Г. Сковорода — один із провісників національної гуманістичної педагогіки — висловлював ідею про необхідність самопізнання людиною себе. В його філософсько-педагогічній концепції чільне місце посідає проблема досягнення людиною щастя, що є можливим через "сродний труд" — активну працю із самопізнання та розвитку своїх природних здібностей. Життєвого успіху у кордоцентричній філософії Г. Сковороди є можливим досягти лише творчістю, жертівністю, самозреченням на благо інших людей. Гуманістична "філософія серця", започаткована у творах Г. Сковороди, розвивалася П. Юрке-вичем, що вбачав процес пізнання як духовне життя в усій повноті та цілісності його моментів. Ідею про творчу працю людини як засіб її самовираження, реалізацію таланту висловлювали О. Потебня, Т. Шевченко, І. Франко. З позиції цих мислителів й науковців вищим ідеалом людини є її свобода, яка має бути використана так, аби люди-

на максимально виявила свої здібності на власне добро й процвітання суспільства. Антропоцентризм сучасної гуманістичної педагогіки полягає у встановленні суб'єкт-суб'єктних відносин між вчителем/викладачем та учнем/студентом за умов максимальної поваги до особистості того, хто вивчає іноземні мови, врахування його психологічних якостей, потенціалу та тенденцій розвитку. Особистість учня та студента виступає у всій її різноманітності (інтелект, ерудиція, фізичний стан, міжособові стосунки, багатство особистісного досвіду, емоційні переживання, інтереси, прагнення). Моральний розвиток передбачає реалізацію духовного потенціалу особистості, формування високих позитивних взірців поведінки, прагнень до добра, правди, краси, справедливості. Орієнтація на вільний розвиток надає можливість актуалізувати й реалізувати у навчанні й житті свої найкращі природні задатки на основі вільного вибору навчальних траєкторій.

У концептуальному полі гуманістичної педагогіки пріоритетною є ідея самотворення особистості. Реалізація цієї ідеї націлює на багатогранний повний розвиток особистості з акцентом на сфері, де особистість може себе максимально виявити за умов оптимального формування її творчих сил. Освітньою парадигмою, яка втілює цю мету, є особистісно орієнтований підхід до виховання й навчання молоді (В. Андрущенко, І. Бех, А. Богуш, Є. Бондаревська, І. Зязюн, Н. Кічук, В. Кремень, С. Максименко, Н. Ничкало, О. Савченко, С. Сисоева, О. Сухомлинська, І. Якиманська). У контексті цієї парадигми постулюються пріоритети особистості, унікальності її потенціалу, досвіду, ментальності, досягнень; підкреслюється необхідність встановлення суб'єкт-суб'єктних відношень у навчально-виховному процесі, його широка диференціація, полілогізація, орієнтація на наявні ресурси та можливості молодих людей. Це зумовлює створення диверсифікованих стратегій, тактик та відповідних їм засобів навчання іноземної мови, які забезпечували б оцінку, проектування та перспективне вдосконалення всіх граней виявлення особистості з урахуванням її життєвизначальних цілей, намірів, планів. Провідна роль педагога у цьому процесі полягає у підтримці становлення особистості молодої людини, визначенні її стартового потенціалу, організації та упровадженні засобів випереджувального впливу на найбільш сильні сфери її творчого самовиявлення. Вчитель або викладач допомагає зорієнтуватися у власному внутрішньому світі, генералізувати цінності, виявити власні таланти, закласти фундамент самореалізації.

Особистісно орієнтований підхід тісно пов'язаний з особистісно-діяльнісним, оскільки особистісний компонент в особистісно-діяльнісній стратегії є спрямованим на розвиток особистості учня й студента у всій багатоплановості її вираження. За умов особистісно-діяльнісного підходу мета навчального заняття формується з позиції кожного окремого учня (студента) й групи в цілому, виходячи з оцінки неповторного психологічного складу молодої людини. Оскільки особистісно орієнтоване навчання передбачає спеціальну організацію навчальної діяльності, науковці (І. Зимня) наголошують на необхідності його співвіднесення з більш узагальненим особистісно-діяльнісним підходом. Аргументація цього полягає в тому, що зробити особистісний аспект єдиним означає закрити шлях до дослідження закономірностей як психічної діяльності зокрема, так і діяльності та поведінки в цілому (С. Рубінштейн). Взаємозв'язок особистісного та діяльнісного компонентів є діалектичним: особистість є суб'єктом діяльності, яка, у свою чергу, визначає особистісний розвиток людини, виступає провідним фактором її формування. Саме у діяльності людина творить світ й себе в ньому. Діяльність дозволяє втілювати своє "Я" через співпричетність до світу. Вибір діяльності залежить від того, наскільки вона здатна забезпечити можливості найбільшого духовного розквіту особистості. Діяльність дозволяє особистості виявити свої сили, примножити їх через оволодіння її цінностями, смислами, процедурами. Таким чином здійснюються природи індивідуального потенціалу, конкретизуються життєвизначальні доміанти. Особистість та діяльність, що виконується нею, здійснюють системний взаємовплив: спостерігається генезис діяльності через генезис особистості й навпаки. У форматі усвідомлюваної діяльності розвиваються особистісні параметри, розширюється простір життя, вибудовується система еталонів людини. Збагачуючи простір свого внутрішнього світу, людина перетворює простір соціального досвіду. Орієнтація на суспільно-історичний досвід дозволяє забезпечити рефлексивне супроводження діяльності, виміряти цінність практичних досягнень у континуумі суспільного життя. При цьому перебудовується структура системних ознак як діяльності, так й особистості. У поданому ракурсі для викладання іноземних мов особливої актуальності набуває необхідність зміни стратегії оволодіння мовою: від інформаційно-рецептивно-репродуктивної, яка склалася традиційно у тоталітарному режимі, до активно-продуктивної, що у контексті демократичного суспільства актуалізує багатовимірність

мислення, його критичність, рефлексивність, аналітичність, здатність самостійно генерувати, аргументувати й практично втілювати свої ідеї, відстоювати власну позицію, переконувати у правильності свого вибору, досягати прогресу у своїй праці. Такий підхід дозволяє майбутнім фахівцям саморозкриватись у діяльності, концентрувати свої зусилля, заглиблюватися у процес діяльності, працювати на межі можливого, отримувати радість від самовіддачі справі. У цих умовах, з одного боку, студент досягає певних корисних для суспільства результатів, з іншого боку, набуває новоутворень у структурі ціннісних, знаннєвих, операційно-діяльнісних, мотиваційних, емоційних тощо особистісних комплексів. Провідним видом діяльності учня й студента з оволодіння іноземними мовами є пізнавальна.

Пізнавальна діяльність, її сутність, структура, фундаментальні закономірності розглядаються у теорії пізнання. Провідними проблемами, що досліджуються теорією пізнання, є можливості пізнання, відношення знання (відчуття, уявлення, поняття) до об'єктивної реальності, ступені й форми процесу пізнання, умови й критерії його достовірності та істинності. Пізнання є проникнення у суть явищ, виявлення балансу взаємодії елементів досліджуваних об'єктів, їх ієрархізованих структур, специфіки функціонування, взаємодії з іншими об'єктами певної наукової галузі. Основою пізнання й критерієм її істини є суспільно-історична практика, оскільки всі наші знання є відображенням об'єктивного світу, його зв'язків та закономірностей, які пізнаються у процесі цієї практики. Узагальнюючи методи, що використовує сучасна наука (експеримент, моделювання, аналіз, синтез тощо), теорія пізнання виступає філософсько-методологічною основою оптимізації процесу викладання іноземних мов. У контексті методологічного підходу, яким є гуманістична педагогіка, провідною є категорія творчості. Як відомо (М. Бердяєв, Н. Кічук, В. Моляко), творчість є цілеспрямованою діяльністю, яка створює у контексті певної культури принципово нові і соціально значущі духовно-моральні та матеріальні цінності. Індикаторами творчості є свідоме цілепокладання, створення принципово нового продукту, орієнтація на досягнення соціально вагомих результатів. Творчість є засобом самовираження людини, сенсом її життя. Як наголошується (Н. Кічук, М. Лазарев, В. Моляко, С. Сисоева), творчість є засобом самоосвіти й самовдосконалення особистості, розвитку її здібностей та реалізації внутрішніх сил у будь-якій праці. Творчість є основою самоактуалізації особистості, рушійним фактором її становлення та внутрішнього

зростання. Творча діяльність дозволяє людині розкрити свої потенції та визначити оптимальну сферу їх застосування. Коли людина віддає себе у творчій діяльності, вона набуває самоідентичності, наближається до свого істинного "Я", розкриває для світу й для себе свою істинну сутність. А. Маслоу підкреслює, що саме творчість забезпечує вільне випромінювання того найкращого, що закладене у глибинах особистості.

Осмислення даних положень у просторі проблеми викладання іноземних мов дозволяє виокремити такі вимоги аксіоматичного характеру щодо підвищення ефективності цього процесу:

—орієнтація студентів на постійну самооптимізацію у розрізі інтелектуальної творчості, духовно-культурного самовиховання, професійного зростання;

—забезпечення широкого навчально-виховного полігону на заняттях з іноземних мов для виявлення талантів студентів, закладення можливостей їхньої самореалізації у найбільш повному спектрі життєвиявлення;

—формування у мотиваційно-ціннісному ракурсі спрямованості на професійне та особистісне самотворення, на самоперемогу інертності, лінощів, безпорадності, на самовтілення у своїх найвищих досягненнях.

Отже, забезпеченню оптимального характеру викладання іноземних мов слугують методологічні положення гуманістичної психології та педагогіки, теорій особистості, діяльності, творчості. Означені філософсько-методологічні орієнтири дозволяють розкрити закономірності впровадження інноваційних технологій навчання іноземних мов у сучасній когнітивній цивілізації.

Література

1. Аносов І. П. Антропологічний підхід як детермінанта сучасних освітніх змін // *Постметодика*. — 2002. — № 7—8. — С. 4—6.
2. Бердяев Н. А. *Смысл творчества: Опыт оправдания человека*. — М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2004. — 678 с.
3. Делор Ж. *Образование: сокрытое сокровище. Доклад Международной комиссии по образованию для XXвека, представленный ЮНЕСКО*. — Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 1997. — 297с.
4. Зимняя И. А. *Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека // Высшее образование сегодня*. — 2005. — № 11. — С. 14—20.
5. Зязюн І. *Концептуальні засади теорії освіти в Україні//Педагогіка і психологія професійної освіти*. — 2000. — № 1. — С. 11—24.

6. Кичук Н. В. *Формирование творческой личности учителя в процессе вузовской профессиональной подготовки: Дис... д-ра пед. наук: 13. 00. 01.* — К., 1993. — 386 с.

7. Кремень В. *Людиноцентризм в освіті: філософія нових підходів // Педагогіка і психологія професійної освіти.* — 2006. — № 1. — С. 7—18.